

Yazılıkaya'nın simgesel anlamı

Eski Mezopotamya ve Mısır'daki birçok tapınak gibi kozmosu simgeleyen Yazılıkaya, Hitit dininde gökyüzünden yeryüzüne ve yeryüzünden yer altı dünyasına geçişe izin veren özel bir yerdir

20.06.2022 - 12:31 | Son Güncellenme: 20.06.2022 - 12:31

Dr. Eberhard Zangger | e.zangger@luwianstudies.org
Luwian Studies (Luvi Araştırmaları) Vakfı Başkanı Doç.

Dr. Serkan Demirel | eserkandemirel@ktu.edu.tr
Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

Hitit başkenti Boğazköy/Hattuşa yakınlarındaki [Yazılıkaya](#) Açık Hava Tapınağı'nın, Hitit inanç sisteminde hangi amaca hizmet ettiği henüz tespit edilebilmiş değil. Yaklaşık iki yüz yıldır, konu ile ilgili pek çok uzman, tapınaktaki figürlerin ne anlama geldiği konusunda kafa yoruyor. Tapınaktaki rölyefler ve konuya ilişkin bilgi verdiği düşünülen bazı Hititçe çivi yazılı metinler üzerinden teoriler geliştirildi. Yazılıkaya'daki rölyeflerin rastgele yapılmış oldukları söylenemez. Betimlemelerin belli bir kompozisyon içerisinde resmedilmiş olmaları gerekir. Bu kompozisyonların doğru olarak okunabilmesi, tapınağın hangi amaca hizmet ettiğinin anlaşılmasını sağlayacaktır. Zamanın ölçülmesi ve geçen zamanın kaydının tutulması, Hitit Devleti'nde önemli bir konu olmalı. Zira resmi otoritenin, bayramların zamanında kutlanmasına ilişkin hassasiyeti bunu gösteriyor. Peki, beklenen bir tarih önceden nasıl hesaplanıyordu? Hititlerin göksel gözlem yapıp yapmadıklarına ilişkin bilgi eksikliği nedeniyle, sorunun yanıtını muhtemelen öğrenemeyeceğiz. Ancak Yazılıkaya bağlamında bazı öneriler getirebiliriz.

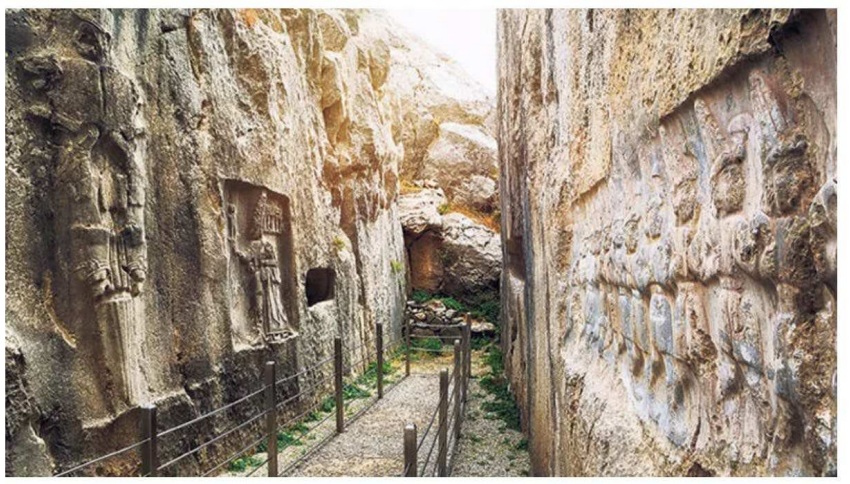

Bir takvim şeklinde

E. Zangger ve R. Gautschy'nin 2019'da yayımladıkları "Celestial Aspects of Hittite Religion: An Investigation of the Rock Sanctuary Yazılıkaya" başlıklı makalede (Journal of Skyscape Archaeology 5/1, 2019, 5-38) Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nın bugün dahi çalışabilecek bir ay-güneş takvimi şeklinde düzenlendiği ileri sürülür. Buna göre, tapındaki rölyefler 12, 30, 5 ve 19 figürden oluşan gruplara ayrılabilir. 12, bir güneş yılı içerisindeki kameri ay sayısını; 30, kameri ay içindeki maksimum gün sayısını; 5, kameri ayların güneş yılına tamamlanması için gereken gün sayısını ($12 \times 30 + 5 = 365$) ve son olarak 19 ise güneş ve ay takvimlerini kalibre etmede yararlı olan bir güneş döngüsündeki yıl sayısını temsil eder. Bu sistemin yardımıyla, rahipler takvimi mevsimlerle senkronize etmek için ek bir kameri ayın ne zaman ekleneceğini belirleyebiliyordu. Yedi artık ayın, 19 yıllık bir süre içinde eklenmesi gerekiyordu; bu mekanizma daha sonra Meton Döngüsü olarak adlandırılmıştı. Böyle bir takvim sayesinde, Hitit rahipleri yılın 165 gününe denk gelen dini bayramların doğru mevsimde kutlanmasını sağlayabiliirdi. Bu yorum, Hitit dinindeki göksel unsurların önceden varsayılandan daha önemli olduğunu gösterir. Ayrıca bu yorumla kutsal alanın işlevi için ilk kez teknik bir açıklama sağlanmış oluyor ki kutsal alan bugün bile aynı işlev için kullanılabilir. Yine de birçok soru halen yanıtsızdır ve tapınağın sembolik anlamı, tıpkı B Odası'nda olduğu gibi, bir bütün olarak belirsizliğini korumaktadır.

B Odası

B Odası, dikey kireçtaşı duvarları arasında yer alan dar bir koridordan oluşuyor. Buradaki en etkileyici rölyef 3.4 metre yüksekliğindeki "kılıç tanrısı" betimlemesidir. Hemen yanında Kral IV. Tudhaliya, koruyucu tanrısı Şarruma ile tasvir edilmiştir. Karşı duvarda, 12 özdeş eril tanrıdan oluşan bir grup vardır. Burası belki bir kilise kulesindeki saatle tanımlanabilir. Saat, zamanı göstermesine karşın içinde bulunduğu yapının asıl amacını açıklamamaktadır.

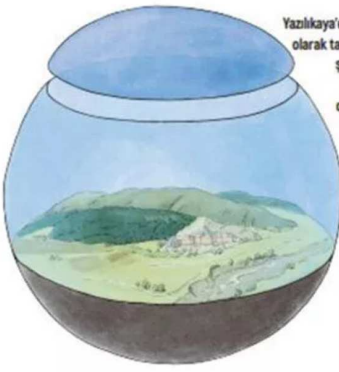

Bir temas noktası

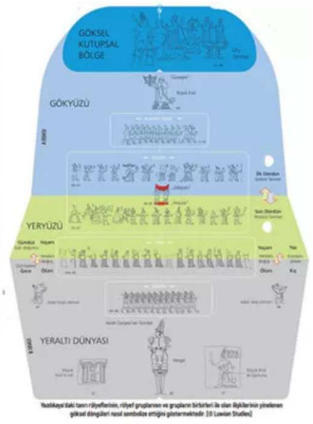
20 yıldan uzun bir süre önce E. C. Krupp, Yazılıkaya'nın sembolik anlamını çözebilmek için pek çok yayınlara sonuflanacak bir dizi girişimde bulundu ve deneyimlerini din tarihçisi M. Eliade'nin düşünce modelleriyle birleştirerek, Yazılıkaya'nın doğal özelliklerinin kozmik ilkeleri yansıttığını ve çok eski zamanlardan beri özel bir anlamı olabileceğini ileri sürdü. Hititler Yazılıkaya'yı, yeryüzü ve kısmen de gökyüzü arasında doğal bir temas ve ilahi göksel gücün aktarımı için bir odak noktası olarak kabul etmiş olabilirler. Kentleşmiş toplumlar kozmolojilerinde, bu tür yerleri genellikle dünyanın ve tüm kozmosun (evren) merkezi olarak tanımlar. Başkentlerle bağlantılı bu yerler, göksel güce erişime olanak sağlar ve onu kraliyet otoritesinin bir ayrıcalığı haline getirir.

Devam yayını

Yazılıkaya'nın sembolik anlamını ele alan ekip, farklı disiplinlerden bilim insanlarından oluşuyor: E. Zangger, E.C. Krupp, R. Gautschy ve Hititçe çivi yazılı metinlerden örnekler sunarak çalışmaya destek veren S. Demirel. Araştırma, tapınağın takvimsel işlevini ortaya koymaya çalışan önceki araştırmanın sonuçlarına katkı yaparak alanın sembolik anlamını deşifre etmeyi amaçlayan bir devam yayını ile sonuçlandı: "Celestial Aspects of Hittite Religion, Part 2: Cosmic Symbolism at Yazılıkaya" (Journal of Skyscape Archaeology 7/1, 2021, 57-94) Yazılıkaya eski [Mezopotamya](#) ve [Mısır](#)'daki diğer birçok tapınak gibi kozmosu simgeler. Burada farklı olarak, bir bina inşa edilmemiş, kozmosun görüntüsü doğal ortama aktarılmıştır. Başlangıçta, kozmik düzen kaosu yenmiş ve böylece göksel düzen tarafından belirlenen zamanın döngüsel doğasını oluşturmuştur. Bu kozmik düzen Yazılıkaya'da (takvim şeklinde) vurgulanmaktadır. Bu kozmik düzen açıkça yapılandırılmış öğelerde yansıtılır. Örneğin insanların yaşadığı yeryüzü ve üzerlerindeki gökyüzü. Bunlar ilk çalışmamızda tanıdığımız iki unsurdu.

Yazılıkaya'da sembolik olarak tasvir edildiği şekliyle Hitit evreninin dört unsuru: Yer altı, yeryüzü, gökyüzü ve göksel dolay kutupsal bölge. (© Luvian Studies).

Geçici ölüm

Yazılıkaya'da kozmosun üç ana unsuru ayırt edilir. Dördüncü unsur yer altı dünyasıdır. Burası güneşin kışı ve günün gece saatlerini geçirdiği yerd. Yazılıkaya'da yeraltı dünyası, B Odası ile simgelenmiştir. Burada esas figür yer altı tanrısı Nergal'dir. Nergal'in karşısında, yer altı dünyasının 12 tanrısı olarak yorumlanan 12 özdeş eril tanrının paneli bulunmaktadır. Aslında, tüm odanın Kral IV. Tudhaliya'nın cenaze kültüne hizmet ettiğine inanılır. Burada, ikonografi ölümü yansıtırsa da, bu geçici bir ölümdür: Geceleri güneşin batması, güneşin kışın güneyde zaman geçirmesi ve Ülker ile diğer yıldızların gece göğünden geçici olarak ortadan kaybolması gibi. Sonuçta bu, göksel döngüler yoluyla üstesinden gelinebilir bir ölümdür.

Kabartmalar ne gösteriyor?

Bu yorum eldeki malzemeye nasıl doğrulanabilir? Şimdiye kadar çok az ilgi görmüş iki kabartma seçelim. Bunlar B Odası'nın girişindeki "iki kimera"dır (67. ve 68. rölyefler). Bunlar, adım atar pozisyonda, kükreyen, kanatlı birer "aslanadam" tasviridir. K. Bittel onları, "girişi kötü niyetli ziyaretçilerden koruyan demonlar" olarak yorumlamıştı. Mezopotamya'da bu demonlar, Eski Babil'deki İhtar kültünden alınmıştır ve uzay ile zamanın sınırını temsil ederler. Bu durumda demonların yeryüzünü ve gökyüzünü temsil eden A Odası ile yer altı dünyasını simgeleyen B Odası arasındaki geçişte yer alması oldukça anlamlıdır. Üzerinde Hititlerin en büyük tanrılarının tasvir edildiği A Odası'nın ana paneli (42.-46. rölyefler) hâlâ açıklanmaya muhtaçtır. Burası, kozmosun en yüksek ögesini simgeliyor olabilir. Panel, tapınağın en kuzeyinde yer alır ve geri kalan figürlerin simgelediği tüm panteona hâkimdir. Kuzeydeki ve göksel, kozmik tanrılar alayının merkezindeki konumlama, yıldızları tüm yıl boyunca parıldayan ve ufkun altında asla kaybolmayan dolay kutupsal (kutup yakınında olan) takımyıldızlara atıfta bulunmaktadır. Kozmik eksen, göğün kuzey kutbuna bağlanmış ve gökyüzü, dolayısıyla tüm evren kutbun etrafında dönüyormuş gibi görünmektedir. Bu "axis mundi" (yer ekseni), kozmosu dengeler ve onun davranışını belirler. Teşşub ve merkez kabartmadaki diğer tanrılar, doğrudan dolay kutupsal yıldızları temsil etmiyorlar ancak bu bölgeyle ilişkili olmalı ve bu nedenle göğün en yüksek noktasındadırlar. Hitit teolojisinde, kuzey gökyüzündeki kutup bölgesinin özel bir anlamı olmalıdır zira kutup meridyeni Yazılıkaya'da hem A Odası hem de B Odası'nın yönelimini belirlemiştir. Yalnızca bu da değil Hattuša'nın en üst mimari yapısı olan Yerkapı da kuzey-güney ekseninde hizalanmıştır.

Geçiş yeri

Luwian Studies'in finanse ettiği bu çalışmadan elde edilen veriler dikkate alındığında, Yazılıkaya yeryüzü, gökyüzü ve yer altı dünyası ile kozmosu sembolize ediyor. Bu kozmos bir merkez, meridyen ya da axis mundi çevresinde uzanıyor ve kozmik düzen yaratıldığında, tanrıların uzayı ayırdığı paradigmatik durumu yansıtıyor. Bu durumda, gökyüzünün en üst seviyesinde dolay kutupsal takımyıldızlar üç kozmik seviyeye ayrılıyor. Yazılıkaya bir kozmik bölgeden diğerine geçişe izin veren özel bir yerdir. Sümer kozmolojisinden bilindiği gibi, gökyüzünden yeryüzüne ve yeryüzünden yer altı dünyasına.